

imkân sağladığı, ulaşımına ne derece imkân verdiği, iletişim ve etkileşime ne kadar açık olduğu da önemlidir. Arazi yapısı, nüfusun dağılışı ve yoğunluğunu da etkileyerek dolaylı yollardan toplum ve siyaseti etkileyebilmektedir. Siegfried, Batı Fransa'yı inceleyerek dağınık yerleşimin tutucu, toplu yerleşimin ise yenilikçi bir yapıya sebep olduğunu belirtmiştir. Bu durumun sebebini; yalnızlığın içe kapanmaya neden olduğu, kalabalık içinde yaşamının ise teması sağladığı için yeni düşüncelerin ortaya çıkması olarak açıklamıştır (Duverger 1984: 52).

Dağlar, toplum ve siyasete yönelik etkileri itibariyle yer şekilleri arasında öne çıkmaktadır. Siyaset tarihinde önemli fonksiyonları olmuştur. Dağlar, savunma görevi yaparak bir ülkenin işgal edilmesini zorlaştırabilmektedir. Tarihte Finikelilerin cumhuriyetlerini korumasında etrafındaki dağların katkısı olduğu söylenmektedir. Alpler Almanya'yı güneyden kuşatmayı, Pireneler ise İspanya'yı kuzeyden, Fransa'yı ise güneyden kuşatmayı zorlaştırmıştır. Buna karşın özellikle yaz aylarında, Urallara kadar dağlık arazisi olmayan Rusya'nın batısının savunulması zordur (Roskin 2009: 199). Hint yarımadasının kuzeyindeki yüksek dağlık yapı kuzeyden gelen istila ve farklı kültürel etkilere karşı bölge halkını önemli ölçüde korumuş ve izole etmiştir. Yine Alplerin morfolojik yapısı tarihte o bölgede hâkimiyet kuran Roma İmparatorluğundan İtalya'ya kadar devletlerin, bölgedeki siyasi faaliyetlerinde etkili olmuş, yayılmacı tutum tercih etmeleri durumunda devletleri denize yöneltmiştir. Ayrıca, İsviçre örneğinde olduğu gibi, konumuna rağmen etrafındaki tüm siyasi gelişmelere karşı dağlar, İsviçre'nin siyasi olaylarda tarafsız kalmasını kolaylaştırmıştır (Duverger 1984: 55).

Dağların etkilerini jeopolitik çerçeve ile sınırlamak mümkün değildir. Dağlarda yaşamının siyaset bilimine dair sonuçları vardır. Dağlarda yaşayan insanlar özgürlüğüne daha düşkündür. Ayrıca toplumsal kurallara uyum sağlamakta güçlük çekerler (Ülger 2004: 63). Bunun yanında dağların kültürel anlamda da etkileri olmaktadır. Burke, Akdeniz ülkeleri üzerinden, dağların sosyal ve kültürel engel oluşturarak kültürel muhafazakârlığa sebep olduğunu, genç nüfusu göçe zorladığını aktarmıştır (Burke 2002: 71). İspanya, Bulgaristan ve Meksika gibi örneklerde olduğu gibi dağlar, nüfuz etmeyi ve siyasi birlik kurmayı zorlaştırıp, ülkenin bütüncül olarak ekonomik ve siyasi gelişmesini zorlaştırabilmektedir (Roskin 2009: 199). Bu şartlar söz konusu ülkelerde organizasyon bakımından merkezîyetçi değil âdemi merkezîyetçi eğilimlerin görülmesine neden olmuştur.

Dağlarda yaşayanların toplumsal düzene uyum sağlayamadıklarını belirtmiştik. Dağlar yoksul, sorunlu toplum sistemlerine, ovalar ise zengin, uyumlu toplum sistemlerine kaynaklık etmektedir (Kızılcılık 2006: 151). Dağların yani, bu izole bölgelerin benzer politik, millî ve kültürel grupları olmaktadır (Sorokin 1994: 147). Buralarda milliyetçilik duygusu son derece yüksek, ülke de doğal sınırlara ulaştığı için halkı da bu anlamda son derece enerjik olmaktadır (Göney 1979: 118). Bu durum Balkanlar'da ve Kafkaslar'da görülmektedir. Dağlar, her vadi veya platoyu bir şekilde izole etmiş, en azından buralarda yaşayanların bağlantılarını zayıflatmıştır. Bu nedenle çeşitli gruplar kendi sosyal,

siyasi ve dini karakteristiğini koruyabilmiştir (Spykman 2013: 8) ve bunun sonucunda küçük siyasi yapıların oluşması kaçınılmaz olmuştur.

Dağların olduğu gibi düz arazilerin de siyasete dair sonuçları olmuştur. Diğer coğrafi ve beşeri unsurlara bağlı olarak düz araziler bazen imkân bazen engel teşkil etmiştir. Geniş ovalar, eğer iklim buna müsaitse, ziraat ve ulaşım olanağı sağlayıp farklı ırk, dil ve kültürleri kaynaştırarak, istenmesi halinde insanlar ve toplumlar arasında iş birliği ve politik birlik oluşturmayı kolaylaştırabilmektedir. Geniş düzlükler, tarihte önemli rol oynamıştır. Suyun bulunduğu ve tarıma da elverişli alanlar hep göçebelerin ilgisini çekmiş, büyük göç ve istilaların hedef noktası olmuştur. Asya ve Avrupa'da benzer geniş düzlükler mevcuttur. Ancak Asya'da, Avrupa'daki gibi kuzeyden gelen soğuk havayı yumuşatan dağ sıraları mevcut değildir (Montesquieu 1963: 489). Bu elverişli ortam Avrupa'nın kuzeyindeki geniş ovalarda, köyden şehre kadar irili ufaklı birçok yerleşimin kurulmasına sebep olmuş, bu durum eğer bataklık veya orman yok ise bölgeyi Avrupa'nın orta ve güneyine göre istilalara daha açık hale getirmiştir (Duverger 1984: 52). Steplerden gelen kavimlerin yaşam tarzlarından kaynaklanan hareketli ve enerjik karakteri bu bölgeye de yansımış, bölgenin; yüzyıllarca hareketli ve istikrarsız olmasına, kurulan devletlerin genel itibarıyla kısa ömürlü olmasına, değişimlere uğramasına sebep olarak siyasete dair önemli bir birikim alanı olmasına neden olmuştur.

Arazilerde yalnızca dağlar, engel veya imkân sağlayan yer şekli değildir. Bu anlamda önemli etkilere neden olan bir diğer coğrafi unsur, akarsulardır. Bu alanlarda tarihin en eski dönemlerinden itibaren, pek çok yerleşim ve devlet kurulmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında su kaynaklarının etrafındaki araziye verimli hale getirerek temel ihtiyaçların sağlanmasına olanak vermesi önemlidir. Örneğin; Mezopotamya medeniyeti Dicle ve Fırat nehirlerinin etrafında kurulmuşken, Mısır medeniyeti Nil nehri etrafında şekillenmiştir. Bu medeniyetlerin ortaya çıkışlarında iklim ve yer şekilleri gibi faktörler de göz ardı edilmemelidir. Ancak o dönemlerde yaşayan önemli toplulukların genelinin aynı coğrafyada yaşaması nedeniyle tarihçiler tarafından ön planda hep bu akarsular tutulmuştur.

Akarsular ulaşım olanağı sağlayarak karadan erişimi zor olan iç kesimlere nüfuz etme imkânı sağlamaktadır. Örneğin Kongo nehri yardımıyla Afrika'nın iç kesimlerine ilmi, siyasi ve ekonomik faaliyetler götürülmüştür. Bu nedenle nehir oradaki kolonileşmenin merkezi olmuştur (Göney 1979: 158). Bitki örtüsü karadan keşfi zorlaştırdığı için Amazon nehri de bölgenin keşfinde ana rotayı oluşturmuştur. Nehirler ulaşım ve ekonomik faaliyet imkânı ölçüsünde etrafında nüfusları toplamış, siyasi organizasyon ve yapılanmaların merkezi olmuştur. Mısır'da bölge, çöllerle kaplı olmasından dolayı temaslar önemli ölçüde Nil üzerinden sağlanmıştır. Nehrin haberleşmeyi kolaylaştırması politik örgütlenmenin tüm havzaya yayılmasını sağlamış ve böylece çok ileri istikrarlı bir toplumsal örgütlenme biçimi ortaya çıkmıştır (Duverger 1982: 82). Nil nehrinin siyaset bilimi açısından neden olduğu gelişmeler bununla sınırlı değildir. Çölün olumsuzluklarına karşın Nil çevresinde, taşmaların getirdiği çamur, sürekli olarak bir gübreleme sağlamış, bu sayede etrafında oldukça verimli bir vadi

oluşturmuştur. Bu taşmaların düzenli karakteri, Nil'den faydalanmayı kolaylaştırmış, insanlara suyunu kanallar vasıtasıyla biriktirecek bir sistem kurma imkânı sunmuştur. Ancak taşmaların düzensiz olduğu dönemlerde suya olan ihtiyaç zorba eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Böyle bir durum, sulama sisteminin kurulmasını, bakımını ve merkezleşmiş bir toplumsal örgütlenmeyi gerekli kılmıştır. Böylece sınıflı bir toplumsal yapının ortaya çıkmasında da Nil'in etkisi olmuştur. Fırat ve Dicle nehirleri de benzer imkânları sunmuştur. Ancak bölgenin dağlık yapısı daha baskın gelerek aynı merkezleşmeyi doğurmamış ancak düzensiz taşkınlar iktidarın merkezleşmesine neden olmuştur (Sorokin 1994: 150).

Akarsular konusunda siyasetle ilgili farklı çıkarımlar yapılabilir. Çünkü akarsuyun söz konusu etkilerinde debisi, sistemi ve akış yönü belirleyicidir. Nehrin ulaşımına elverişli olmaması farklı sonuçlar doğurabilmektedir. İçeriden dışa doğru akan bir nehir sistemi çevre ülkelerle birleşme eğilimlerine sebep olabilmektedir. Yine nehrin parçalı bir sisteminin oluşu, farklı vadiler oluşturmakta adem-i merkeziyetçi yapıları doğurmaktadır. Göllere benzer fonksiyonlar yüklenebilir. Ancak bataklıklar tartışmasız şekilde ayırıcı unsurlardır. Orta Avrupa, Sibiryâ örnekleri bunu göstermektedir (Spykman 2013: 9). Avrupa'da birbiriyle kesişmeyen birçok akarsu olması birçok ulusun da oluşmasına zemin hazırlamıştır. Buna rağmen akarsuların özellikle ilk siyasi örgütlenmelerdeki birleştirici rolü göz ardı edilmemelidir. Akarsuların rolü bu anlamda tartışmalıdır. Rejim ve debisine göre bazen birleştirici bir unsur bazen doğal bir sınır unsuru olarak engel halini almaktadır. Ama barış zamanlarında birleştiricilikteki rolü tartışılmazdır. Buradan anlaşılıyor ki bunu belirleyen insan faktörüdür. Akarsular, etrafında uygarlık dolayısıyla devletler doğurmuştur. Ekonomik ve siyasal hayatı şekillendirmiştir (Roskin 2009: 106). Bu durumda denize atfedilen siyasi, ekonomik ve toplumsal önemler akarsular için de geçerli olmaktadır.

2.4. Kıyı Sahibi Olma - Karalarla Çevrili Olma

Denizler ve okyanuslar, karalara göre yeryüzünde çok daha geniş bir alanı kaplamaktadır ve karalara göre çok farklı avantaj ve dezavantajlar sağlamaktadır. Ulaşım olanaklarının gelişmesiyle başka coğrafyalardaki ihtiyaçlara ulaşmak kolaylaşmış, denizlerin ekonomik yönden önemi daha da artmıştır. Bu gelişmeler farklı kültürlerden insanları daha fazla etkileşim içine sokmuştur. Bu etkileşim jeopolitik ve siyasi coğrafyanın ötesinde sonuçlar doğurmuştur. Antik Yunan uygarlığı, dağların tarıma ve iç kesimlere ulaşımı engellemesine karşın denize yönelmiştir. Denizlere açılarak maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayabilmiş ve uygarlıklarını geliştirmiştir (Duverger 1984: 54). Bu durumun yansımaları politik alanda da olmuştur. Birbirlerine çok yakın olmalarına rağmen deniz kıyısındaki Atina'da demokrasi, iç kesimlerdeki Sparta'da ise aristokrasi benimsenmiştir (Spykman 2013: 7). Denizlerin sağladığı bu imkânlar siyasete dair yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına ve yayılmasına imkân sağlamıştır. Çünkü soğuk iklim bölgeleri dışında deniz kıyıları, çeşitliliğin ve canlılığın olduğu, ekonomik ve toplumsal hayata sebep olmaktadır. Söz konusu bölgelerde deniz, insanları ve toplumları etkileşime daha açık hale getirirken, iç kesimlerde yaşamak tıpkı dağlar konusunda değinildiği gibi

nispeten monotonluğa ve içe kapanıklığa neden olabilmektedir. Bu nedenle kıyılarda, gerek düşünsel olarak gerek siyasete dair faaliyetler daha çeşitli ve dinamiktir.

Denizlerin sağladığı dinamizm, ülkelerin yayılmalarını ve imparatorluklara dönüşmelerini kolaylaştırır. Tarihte küçük toprak parçasına sahip olduğu halde denizlerden faydalanmayı bilmesiyle siyasi olarak güç ve önem kazanan birçok devlet vardır. Jeopolitikte birlikte siyaset bilimi açısından bu avantaj en net şekilde ada devletlerinde görülmektedir. Tamamen sularla çevrili olan adalar, iklimin elverişli olduğu yerlerde emniyet açısından devamlı ve etkili olarak ekonomik ve siyasi organizasyonların kurulmasına uygun kara parçalarıdır (Göney 1979: 120).

İngiltere'nin Kıta Avrupa'sına karşı denizlere egemen olma yönünden üstünlüğünü coğrafi durumunun doğal bir sonucu olduğu ve bu durumun İngiltere'nin siyasetteki rolü ve gelişimiyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Anakarayla bağlantısı olmayan suların doğal bir savunma hattı kurduğu Britanya Adası'nı işgal etmek çok zordur. Bu ada üzerindeki son başarılı işgal, Normanlar tarafından 1066'da gerçekleşmiştir (Roskin 2009: 24). Böylece Kıta Avrupa'sına göre siyasete dair farklı gelişmeler yaşanmış, yabancı müdahalesi olmadan siyasi kurumların kurulup geliştirilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca bu coğrafi avantaj İngiltere'nin zoraki olarak büyük bir orduyu beslemeye gereksinim duymamasını beraberinde getirmiş, özellikle 17. yy' da İngiliz krallarının parlamento ve derebeyleri üzerinde hâkimiyet kurabilecek sayıda askeri güce sahip olmamasına neden olmuştur. Böylece parlamenter demokrasi için bir zemin oluşmuştur (Kışlalı 1987: 32).

Britanya'nın denizden kaynaklanan doğal sınırları olmasına karşın, bu imkânın Almanya, Fransa gibi pek çok ülkede kısmen olması veya hiç olmaması coğrafi şartlara bağlı olarak Kıta Avrupa'sında rekabet içinde, çalkantılı bir siyasi tarihin yaşanmasına neden olmuştur. Aynı iklim kuşağı içerisinde bile kıyı kesimlerle iç kesimler büyük farklılık göstermektedir. İç kesimlerde coğrafi faktörler çeşitlenir; ormanlar, bozkırlar, yüksek ve alçak kesimler bir arada görülmektedir. Bu durum, farklı coğrafi unsurlar nedeniyle farklı şekillerde biçimlenmiş, örgütlenmiş, yerleşmiş toplulukların yaşaması, siyasete dair farklı talep ve gelişmelerin olması ve bu nedenle zaman zaman gerilimler yaşanması anlamına gelmektedir. Örneğin; Fransa, siyasal evrimini çok sert bir şekilde gerçekleştiren bir ülkedir. Coğrafya Fransa'nın sürekli güçlü bir ordu bulundurmasını zorunlu kılmış, kral istediğinde bu orduyu kullanarak meclisi dağıtabilmiştir (Kışlalı 1987: 32). Yine, Almanya'nın kuzeyde Baltık denizi, güneyde Alpler dışında bir doğal sınırının olmayıp Avrupa'nın ortaya yerinde düz bir ovada konumlanması askeri bakımdan zayıfken parçalı bir siyasi yapıda olmasına, güçlü olduğunda ise yayılcı bir politika izlemesine neden olmuştur (Roskin 2009: 195).

Denizlerin devlet açısından önemi büyüktür. Kıyı sahibi olmak her şeyden önce dış dünya ile serbest bir şekilde ilişkide bulunmak için şarttır. Bu durum devletin bağımsızlığını ve gücünü etkilemektedir (Göney 1979: 141). Bir deniz kıyısına sahip olmak başka ülkelerin topraklarından geçmeyi gerektirmediğinden öncelikle önemli bir ekonomik avantaj sağlar. Doğal limanlar ticareti

kolaylaştırır, tarım ve sanayi buralarda yoğunlaşır, refah sağlar (Roskin 2009: 27). Bu nedenle ekonomik anlamda en verimli bölgeler denize açık olan alanlar olmuştur. Malların ve hatta fikirlerin dolaşımı bu nedenle kara yerine deniz üzerinden gerçekleşmiştir (Spykman 2013: 7). Bu durum tarih boyunca geçerli olmuştur. Tarihin başından itibaren, medeniyet geniş su havzaları etrafında gelişme göstermiştir. Antik Yunan medeniyeti Ege Denizi'nin çevresindeydi, Roma uygarlığı Akdeniz etrafındaydı. Daha sonra ise Akdeniz önemini yitirmiş, günümüzün Batı uygarlığı Atlantik Okyanusu'nu kuşatmıştır (Spykman 2013: 16). Denizler ve okyanuslar tarihin önemli bir bölümünde ekonomik ve kültürel etkileşimin, siyasete dair önemli gelişmelerin kaynakları olmuştur.

Sonuç

Tarih, yalnızca insanların birbiri ile olan mücadelesinden ibaret değildir. İnsanlık doğa ile de mücadele etmiştir. İnsanlığın tüm birikimi de bu mücadelelerin sonucudur. Siyaset de bu birikimler sonucunda ortaya çıkmış ve şekil almıştır. Coğrafya, insanoğlunu bazen bir arada yaşamaya itmiş bazen izole bir yaşam sürmesine neden olmuştur. Bu örnek, toplumsal anlamda da geçerlidir. Tüm bunlar zamanla alışkanlıklar, gelenekler haline almış, yeryüzünün farklı kesimlerinde yaşayan toplumların birbirinden farklılaşmasını sağlamıştır. Kendi dönemini ve kendinden önceki dönemleri inceleyen düşünürler de bu bilinç içerisinde görüşlerini ortaya koymuştur. Antik Yunan'dan itibaren birey ve toplumun; siyasete dair tutum, davranış ve eğilimleri, kurumların yapıları çevre faktörü dikkate alınarak yapılmıştır. Şüphesiz beş yüz yıl öncesine kadar coğrafya insan üzerinde çok baskın bir etkendi ve bir noktadan sonra aşılmaz olarak görülüyordu. Bu süreçte elbette teknoloji faktörünü de dikkate almak gerekir. Ulaşım ve bilgiye erişim imkânlarının kısıtlılığı coğrafya üzerinden siyaset bilimine dair bulgular elde etmek isteyen düşünürlerin fikirlerini de belirlemiştir. Yaşadığı dönem şartları itibariyle çok geniş coğrafyaları gezme şansı yakalamış, çağdaşlarının çevre coğrafyalar hakkında eserlerini okumuş olsalar da, önemli bir bölümü yeni dünyaya dair fikirlerin dahi olmadığı dönemlerde yaşamışlar, gözlemler sonucunda günümüz tıp imkânlarıyla bile tespiti zor çıkarımlarda bulunmuşlardır. Tüm bunlar düşünürlere karşı pozitif bir algı oluştursa da unutmamamız gereken noktalar da vardır. Makalenin başında değindiğimiz Aristoteles de, İbni Haldun da, Montesquieu de kendi coğrafyalarını merkeze almış ve istisnai halleri hep bu coğrafyaların lehine kullanmışlardır. Bu durum düşüncelerinin evrensel olma durumuna ciddi engeller oluşturmaktadır. Tekniğin gelişmesiyle bu üç ismin başını çektiği görüşlerin önemli bir bölümünün yanlışlığı, aşırılığı ortaya konmuştur. Ancak bunu yaparken de benzer yanlışlıklar ve aşırılıklar yapılmıştır. Aydınlanma Çağı ile başlayan insan merkezilik her alana yansımış, insan faktörünün toplum ve siyasete ilişkin konularda salt belirleyici faktör olarak algılanmasına neden olmuştur. Bunun yanında coğrafi keşiflerle birlikte coğrafya adeta bir araç haline dönüşmüştür. O dönemlerde yaşamış düşünürlerin önemli bir bölümünün fikirleri sonucu süreç, siyasetin güç ilişkilerinin yaşandığı bir alan olarak görülmesiyle jeopolitik biliminin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Daha sonra jeopolitiğin siyasi üstünlüğü ve

sömürgeciliği meşrulaştırma amacıyla determinist bir hal alması coğrafya-siyaset ilişkisini dar bir çerçeveye sıkıştırmıştır ve konuya ilgiyi azaltmıştır.

Günümüzden geçmişe doğru baktığımızda birey ve toplumla ilgili siyasete dair meseleler genellikle insan ve buna bağlı teknoloji ve gelişmişlik odaklı ele alınmış, farklılıklar ve hatta üstünlükler, güç kavramının türevleri olarak kullanılmıştır. Ancak günümüzde iletişim ve ulaşım imkânlarının bu denli gelişmesine karşın yeryüzünün farklı kesimlerinde yaşayan insanlar arasında, yalnızca güç ilişkilerine değil, devlet kavramına, örgütlenme biçimlerine, özgürlük eğilimlerine, siyasete dair tutum ve davranışlara dair pek çok yönden farklılıkların oluşu, teknoloji ne kadar ilerlemiş olsa da coğrafya-siyaset arasındaki ilişkinin yalnızca insan odaklı olmadığını göstergesi olmuştur. Söz konusu etkiler kültürlerde, gelenek ve göreneklerde dolaylı da olsa görülebilmektedir. Bu nedenle insana dair bir mesele olan siyaset açısından da coğrafya son derece önemli bir etkidir. Bu etkeni, siyaset biliminin sorunlarını ele alırken ne Aydınlanma çağı öncesi düşünürler gibi determinist olarak ele almalı ne de Jeopolitikçiler gibi salt güç odaklı ele almalıyız. Çünkü coğrafya çok boyutludur. Aynı zamanda bir birikim alanıdır. Coğrafyanın insanı, insanın coğrafyayı etkilediğinden daha çok ve daha uzun süre etkilediği bir gerçektir. Teknik imkânların gelişmesi, coğrafyadan kaynaklanan olumsuzlukları bir nebze azaltsa da tarih boyunca bu olumsuzluklar, toplumlar arasında gelişmişlik yönünden kapatılması zor makasların açılmasına neden olmuştur. Teknik ve ulaşım imkânlarının gelişmesiyle birlikte toplumlar arasında doğal kaynaklar yönünden mevcut farklar açıkça ortaya çıkmıştır ve günümüz siyaset bilimi bu farklar etrafında şekillenmektedir. Coğrafyanın ortaya çıkışında etkili olduğu toplumsal ve siyasete dair süreçler hâlen yine coğrafya tarafından şekillenmektedir. Bu bakış açısı, determinist veya coğrafyayı kutsayan bir yaklaşım olarak görülmemelidir. Siyaset bilimi, beşeri ve fiziki faktörleri dengeli bir şekilde ele alabilecek derinliğe sahiptir. Çünkü nasıl ki her coğrafi unsur aynı etkiyi gösteremeyip bir başka coğrafi unsur etkisi daha baskın gelebiliyorsa insan ve toplumu dolayısıyla siyaseti etkileyen unsurlar arasında bazen coğrafya da, siyaset bilimi açısından önemli diğer faktörler tarafından baskılanabilmektedir.

Makale ışığında, coğrafi unsurların neden olduğu coğrafi farklılıkların; toplumların yaşayış, beşerî ilişkileri, siyasal tutum ve davranışları gibi siyaseti ilgilendiren pek çok konuda etkili olduğunu söylemek mümkündür. Görülmektedir ki, coğrafya, siyasete dair birikimi, düşünceleri ve faaliyetleri tümüyle belirlemese de gözden etkilemektedir. Zira, makalede yer alan örnekler ve değerlendirmeler göstermiştir ki, siyasete dair tartışmalarda coğrafya için, belirleyici değil etkileyici bir faktör ifadesini kullanmak doğru bir bulgu olacaktır. Bu nedenle makale sonucunda, insan faktörü ve coğrafya faktörünün birlikte ve bir denge içerisinde ele alınması halinde, siyaset bilimine farklı bir bakış açısı getirmenin mümkün olacağı sonucuna varılmıştır.

Kaynakça

- Arı, Tayyar (1999) *Uluslararası İlişkiler*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Braudel, Fernand (1996) *Uygurlukların Grameri*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay). İmge Yayınları, İstanbul.
- Burke, Peter (2002) *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*. (Çev. Mehmet Küçük). Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ali Faik (1998) “Jeopolitiğe Günümüzden Bir Bakış”, *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, (Der. Faruk Sönmezoğlu). Der Yayınları, İstanbul.
- Demirci, Ali (2011) “Küreselleşen Dünyamızda Coğrafyanın Siyasal Gücü Ve Türkiye Ölçeğindeki Rolü”. *Marmara Coğrafya Dergisi*, C. 12, ss. 1-16.
- Dönmezer, Sulhi (1984) *Sosyoloji*. (9. Baskı). Savaş Yayınları, Ankara.
- Duverger, Maurice (1973) *Metodoloji Açısından Sosyal Bilimlere Giriş*, (Çev. Ünsal Oskay). Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Duverger, Maurice (1982) *Siyaset Sosyolojisi*. (2. Baskı). (Çev. Şirin Tekeli). Varlık Yayınları, İstanbul.
- Duverger, Maurice (1984) *Politikaya Giriş*. (2. Baskı). (Çev. Samih Tiryakioğlu). Varlık Yayınları, İstanbul.
- Eğribel, Ertan (2006) “XIX. Yüzyıl Batı Yayıncılığı ve Jeopolitik Eksenler: Batı İçi Ayrım ve Hayat Sahası Çekişmesi”, Ertan Eğribel- Ufuk Özcan (Ed.). *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji ve Coğrafya*. Kızılelma Yayıncılık, İstanbul. ss. 207-220.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1940) “İbn Haldun: Coğrafya Telakkisi”, *İş Üç Aylık Ahlak ve İçtimaiyat Mecmuası*, C. VI ss. 49-59.
- Göney, Süha (1979) *Siyasi Coğrafya*. C. II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Göze, Ayferi (1959) *Devletin Ülke Unsuru: Sınırları Ve Devletle Olan Münasebeti*. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İstanbul.
- Günel, Kamil (2006) “Alman Coğrafya Ekolü”, Ertan Eğribel- Ufuk Özcan (Ed.). *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji ve Coğrafya*. Kızılelma Yayıncılık, İstanbul. ss. 189-211.
- Hacısalıhoğlu, Yaşar (2008) “Kuramsal ve Kavramsal Bir Çözümleme: Mekân- Güç – Çatışma ve Jeopolitik”. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, C.1. ss. 22-44.
- İbni Haldun (1982) *Mukaddime*. C. I, (Haz. Süleyman Uludağ). Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Kışlalı, Ahmet Taner (1987) *Siyaset Bilimi*. Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara.
- Kışlalı, Ahmet Taner (2004) *Siyaset Bilimi*. (Ed. Nüvit Gerek). Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kıvılcımlı, Hikmet (1974) *Tarih Tezi*. (2. Baskı). Tarih Ve Devrim Yayınları, İstanbul.
- Kızılcelik, Sezgin (2006) “Sosyolojide Coğrafyacı Görüşler: İbni Haldun, Montesquieu Ve Fernand Braudel Ekseninde Bir Değerlendirme”. Ertan Eğribel- Ufuk Özcan (Ed.). *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji Ve Coğrafya* Kızılelma Yayıncılık, İstanbul. ss. 138-155.
- Kösemihal, Nurettin Şazi (1982) *Sosyoloji Tarihi*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Memiş, Ekrem (1990) *Tarihi Coğrafyaya Giriş*. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Konya.
- Montesquieu (1963) *Kanunların Ruhu Üzerine*. C. I, (Çev. Fehmi Baldaş). MEB Yayınları, İstanbul.
- Morgenthau, Hans (1970) *Uluslararası Politika*. (Çev. Baskın Oran - Ünsal Oskay). Türk Siyasi İlimler Derneği, Ankara.
- Oktay, Cemil (2003) *Siyaset Bilimi İncelemeleri*. Alfa Yayınları, İstanbul.
- Özcan, Ufuk (2006) “Coğrafya/Mekân Üzerindeki Beşerî Etkinlik Açısından Batı Ortaçağı Ve Feodalizm-Bizans İkiliği”. Ertan Eğribel- Ufuk Özcan (Ed.). *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 15: Sosyoloji ve coğrafya*. Kızılelma Yayıncılık, İstanbul. ss. 336-359.
- Roskin, Michael (2009) *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*. (Çev. Bahaeddin Seçilmişoğlu). Adres Yayınları, Ankara.
- Say, Seyfi (2011) *İbn Haldun'un Düşünce Sistemi Ve Uluslararası İlişkiler Kuramı*. İlk Harf Yayınevi, İstanbul.

Sorokin, Pitirim (1994) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (Çev. M. M. Raşit Öymen). Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Sönmezoğlu, Faruk (1989) *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitapevi, İstanbul.

Spykman, Nicholas (2013) “Dış Politika Ve Coğrafya I-II”. (Çev. Aşkın İnci Sökmen). Esra Diri (Ed.) *Uluslararası İlişkilerde Anahtar Metinler*. Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, İstanbul. ss. 3-43.

Strabon (2000) *Geographika: Antik Anadolu Coğrafyası*, (Çev. Adnan Pekman), Arkeoloji ve Sanat Yayınları İstanbul.

Ülger, İbrahim (2004) *İbni Haldun- Işığın Kaynağı Doğu*. Berfin Yayınları, İstanbul.